
ТЕОРИЈА ТЕКСТА И НОВИ МЕДИЈИ

Сажетак: *Рад се бави теоријским истраживањем специфичности нових медија применом модела и метода установљених и развијених у теорији текста. За разлику од линеарних модела комуникације који се односе на вербални језик, интертекстуални модел нелинеарног грађења текстуалних веза пружа боље разумевање комплексних процеса производње значења карактеристичних за нове медије. Хипертекст као текст повезан на многобројне начине са другим текстовима, омогућио је сваком кориснику нових медија да слободно бира нит коју ће следити при читању датог текста. Разрада и практична примена концепта хипертекста у оквиру технологије нових медија, у потпуности је потврдила теоријска сазнања до којих се дошло у савременој лингвистици и теорији текста.*

Кључне речи: *текст, интертекстуалност, хипертекст, хиперлинк, нови медији*

Увод у теорију текста

Под појмом текста најчешће се подразумева написани или одштампани низ речи, фраза, или реченица, које преносе одређено значење. Традиционално схватање текст види као аутономан, стабилан и кохерентан производ намењен читалачкој публици. У најопштијем смислу, текст се односи на све оно што може бити 'прочитано' или 'интерпретирано'. Под утицајем семиологије, свака смислена појава или људска активност, могу бити схваћени као *текст*. Текст може бити било шта што изражава значење посредством знакова. Текст је друштвени и културални феномен конституисан од знакова, кодова и правила, који за чланове једне људске заједнице има неко значење.

Савремена теорија текста своје почетке има у структурализму који језик види као комплексну и круту структуру у којој међусобни однос између речи производи стабилно и јединствено значење. Структуралисти верују да језик користимо како бисмо именовали појаве у свету, тако што структурирамо начин на који опажамо свет. Само посредством функционалних структура можемо имати свест о реалности. Структурализам значење узима као стабилно, тако да интенција аутора може бити успешно реализована писањем жељеног текста, који је одређен фиксираним системом језика и значења. На основу оваквог приступа, у тексту је могуће пронаћи значење и приписати га аутору који се користио стабилним системом језика. Ако се интенција аутора не поклопи са значењем текста, то је грешка аутора, а не језика; текст и даље задржава своје стабилно значење. Са структуралистичког становишта текст можемо дефинисати као затворен, кохерентан и стабилан систем знакова који изражава релативно јединствено значење. Структуралистичка теорија текст изучава на основу његове иманентне структуре као односа између припадајућих елемената. У произвођењу значења примарна је структура текста, а не остали фактори као што су аутор, контекст текста или рецепијенти.

Жак Лакан (Jacques Lacan) је довео у питање структуралистичко поимање производње значења, јер сматра да се за означитеља текста може рећи да 'лебде' изнад означених, креирајући структуру испод које они клизе мењајући своја места. Чврста веза између означитеља и означеног је нарушена, а улазак у језик постаје лична авантура заснована на жељи. Откривајући пукотине у вези између знака и значења, Лакан дестабилизује систем језика. Зато, уместо да ми контролишемо стабилан језички систем, он у ствари контролише нас. Аутор је контролисан и креиран од језика. Трагање за интенцијом аутора у тексту нема смисла, јер структура језика измиче могућности контроле како аутора, тако и читалаца. Текст никада не значи оно што се чини да говори, нити што је аутор текста имао намеру да каже. Површинска значења текста само су маска за скривена значења потиснута психолошким, идеолошким или дискурзивним утицајима. Зато је привидно значење текста истовремено искривљење, померање или потпуно потискивање његових других могућих значења.

Француски лингвиста Ролан Барт (Roland Barthes) био је утицајан структуралиста, али је убрзо заузео постструктуралистичку позицију са које се текст види не као фиксирани систем значења, већ као отворен и недовршен систем чије

значење се реализује тек учешћем ангажованог читаоца.¹ Слично Лакану, Барт верује да контролу нема аутор, него језик. У свом есеју „Смрт аутора” Барт објашњава да аутор нема коначан ауторитет над текстом, иако је он креатор са-мог текста. Текст говори сам за себе, а читаоци га интерпретирају на различите начине.

Промена теоријског увида, довела је и до једне терминолошке промене. Од 60-тих година XX века, уместо о литерарном *делу*, све више се говори о литерарном *тексту*. Текст заправо настаје као резултат сусрета између дела и читаоца. Дело је нешто што је завршено – готов, заокружен и непроменљив производ са јасно одређеним значењем, док је текст интерпретативан процес који се непрекидно одвија у креативној активности читања. Текст никад није завршен, нити доведен до свог крајњег значења, већ се трансформише и настаје у сваком новом читању. Читалац не само да покушава реконструисати намеру аутора, као значење које је он ’једном и заувек дао’ делу, већ придодaje и многа нова места и значења која аутор није понудио. Текст постоји само у *процесу* читања. Он се постепено конституише у свести читаоца током читања. Читалац није само пасивни конзумент једног дела, већ и активни произвођач његовог текста. Ролан Барт у свом чувеном есеју „Од дела до текста” истиче дистинкцију између ’дела’, као аутономне затворене структуре коју је окарактерисао као коначан производ са интенцијом аутора и одређеним значењем намењеним читаоцу, и ’текста’, као неодређеног и отвореног процеса подложног непрестаној реинтерпретацији од стране читалачке публике: „Разлика је у овоме: дјело је дио супстанције која заузима дио простора књига (нпр. у књижници). Текст је методолошко подручје. Супротност нас може подсјетити (а да уопће не репродуцира термин за термином) на Лаканову разлику између „стварности” и „стварног”, једно се показује, а друго демонстрира; исто тако, дјело можемо видјети у књижарима, у каталозима, у испитним програмима, а текст је процес демонстрирања, он говори по неким правилима (или против неких правила); дјело се може држати у рукама, текст је садржан у језику, он егзистира само у покрету говора (или још боље, то је Текст зато што зна за себе да је текст); Текст није растављање дјела, то је дјело које је имагинарни реп Текста; или, још, *Текст се доживљава само у дјелатности производње*. Из тога слиједи да Текст не може застати (нпр.

¹ Ролан Барт је заједно са Жаком Деридом и Јулијом Кристевом припадао групи постструктуралиста који су окупљени око француског часописа *Tel Quel* изучавали феномене продуктивности текста и плуралитета његовог значења.

на полици књижнице); конститутивни покрет текста је у томе да пролази кроз (он наполе може проћи кроз дјело, кроз неколико дјела).”²

У свом есеју „Смрт аутора”, Барт наглашава разлику између дела и текста: ако би код дела као конкретног предмета још и могли да говоримо о одређеном значењу, дотле текст карактерише многострукост значења. Текст не изражава, нити има, неко предпостојеће значење, већ га производи у интеракцији са читаоцем. Користећи Сосиров модел знака могли бисмо рећи да дело покушава да достигне стабилно означено, док текст остаје у равни означитеља. Дело се сматра за коначну верзију ауторове намере, док текст отвара могућност за непрекидан процес производње значења. Дело хоће да се заустави на означеном, а текст га бескрајно одлаже. Текст је комплексна означитељска мрежа која укључује многоструке интертекстуалне релације са другим текстовима. Постструктуралистичка теорија је ставила појам означитеља у први план, напуштајући структуру или означено као кључне елементе текста. Означитељ више није носилац значења, већ је њихов покретач и произвођач. Значење текста по постструктуралистичким теоријама може бити само један тренутак у неухватљивој игри означитеља ослобођених сваке идеје о трансцендентном означеном.

Да не би дошло до забуне, мора се направити разлика између ознака на папиру и текста. Ознаке на папиру можемо звати делом, које читаоцу пружа почетну позицију и одређене путоказе, али не и коначно и једнозначно решење. Дело не презентује значење читаоцу, како се то најчешће мисли, већ читалац у интеракцији са делом креира текст и његово значење. Празна маргина на страници може бити метафора простора у коме читалац реализује одређен текст. Тек када читалац одређене ознаке на папиру препозна као знакове, може да настане текст. Текст је процес, јер је резултат активног и продуктивног читања. Дело можемо дефинисати као скуп ознака, а текст као скуп знакова.

Традиционални теоретичари су сматрали да је литерарно ’дело’ остварење креирано интенцијом и креативношћу аутора у вербалном медију. Француски постструктуралисти су деперсонизовали литерарни производ не сматрајући га више за ’дело’, већ за имперсонални *текст* као манифестацију друштвене институције зване *écriture* (писање). Аутор је само посредник који у процесу писања у текст уноси елементе и кодове претходно постојећих лингвистичких и

2 Bart, R. Od djela do teksta, u: *Suvremene književne teorije*, ured. Beker, M. (1986), Zagreb: SNL, str. 182.

литерарних система. Интерпретација писања схваћеног на овај начин резултат је процеса читања, које на основу очекивања формираних од претходних искустава функционирања лингвистичког система, у ознаке на страници уноси садржаје који се сматрају за њихова инхерентна значења и референце ка спољашњем свету. Систем лингвистичких и литерарних конвенција које конституишу литерарни текст је по постструктуралистима 'натурализован' у активности читања, где се због утицаја дискурса и културалних стереотипа јавља илузија о текстуалности која је референтна у односу на реалност. Натурализација се догађа тако што се у процесу читања тексту додељују специфични жанрови, или што се његови елементи интерпретирају као да репрезентују личности, догађаје и вредности који егзистирају у извантекстуалном екстернализованом свету. Не само што је репрезентација реалности у тексту генерисана у процесу читања, већ је и оно што називамо реалношћу заправо текст који се састоји из знакова чије значење конституишу културалне конвенције, кодови и идеологија које деле чланови једне друштвене заједнице. Субјект никада нема директни приступ реалности јер је она увек посредована текстом. Свака идеологија која претендује на целовитост 'историјске истине' инсистира на реализму, што представља семиологизацију целокупне реалности, односно њено претварање у текст. У том смислу, функција реализма није тачно приказивање реалности, већ средство за прераду реалности у њен знак и слику.

По постструктуралистичкој теорији текст није стабилна и статична структура, већ је пре свега значењски процес. То значи да се текст стално мења, измиче нашој контроли, опире се, не дозвољава да га одредимо као затворен поредак знакова. Текст пружа отпор да се конституише као целина, јер га много више карактерише дивергенција него конвергенција, а то омета значењску синтезу коју жели да оствари читалац. Он је само један неухватљиви тренутак у бесконачном низу производње и размене значења, непрестана игра означитеља која одваја од било каквог трансцендентног означеног. Текст не може изразити неко непроменљиво и јединствено значење, већ га само може унедоглед одлагати. Тексту не претходи никаква стабилна подлога у виду аутора, реалности или било каквог другог означеног, јер је он увек у процесу свог настајања и нестајања. Текст је ланац означитеља чије привидно значење и привидна референтност у односу на спољашњи свет представљају само илузију у којој се читалац осећа сигурно и безбедно, док би свака детаљна анализа деконструисала текст на неодређен број супротстављених значења: „Задатак деконструирања текста је у томе

да се испита процес његове производње – не приватно искуство индивидуалног аутора, већ начин производње, грађа и њен распоред у дјелу. Циљ је да се лоцира тачка контрадикције унутар текста, тачка на којој он прекорачује границе унутар којих је конструиран, на којој се ослобађа ограничења које му је наметнула његова властита реалистичка форма. Састављен од контрадикција, текст се више не своди на једно, хармонично и ауторитативно читање. Умјесто тога, он постаје плуралан, отворен за нова читања, не више предмет пасивне потрошње, већ предмет којим се читалац бави да би произвео значење.³ Текст није ни дело аутора, ни изоловани објекат. Он је комплексан процес значења који се стално трансформише како у процесу свог настанка, тако и у дискурсу интерпретације. Текст нема дубинску структуру, већ је површински систем: „Мислимо да је идеја ’текстуалне праксе’ важна. Она мора бити схваћена из перспективе коју смо примењивали од почетка, а то је првенствено повратак анализи површине текста. Ако са епистемолошке тачке гледишта структура наратива конституише теорију текста, под текстуалном праксом подразумевамо овај вишак који текст у својој манифестацији додаје структури, истовремено је чинећи могућом. Текстуална пракса није ништа друго до читање, које је самог себе несвесно.”⁴

Текст не садржи значење које чека да буде одгонетнуто, нити садржи мноштво значења која коегзистирају. Сваки текст је интертекст, тачка пресека бројних других текстова. Не постоји текст који није друштвено, културално и историјски детерминисан. Развој теорије текста, од првобитне идеје текста као целовитог дела са инхерентним значењем, до постструктуралистичког схватања текста као текстуалности у којој су заједно испреплетани језик, аутор и читалац, открио је процес неограничених могућности читања и плуралности значења.

Интертекстуалност

Интертекстуалност је особина текста да се ослања, осврће или позива на друге текстове, да је са њима умрежен и да са њима ступа у сложене односе који утичу на његово значење. Већ сам појам текста који је веома близак значењу свог латинског корена (лат. *textus* = ткиво, плетиво), упућује на ову идеју. Ролан Барт у својој књизи *Задовољство у тексту*

3 Belsej, K. Konstruiranje subjekta – dekonstruiranje teksta, u: *Nova čitanja – Poststrukturalistička čitanka*, ured. Lešić, Z. (2003), Sarajevo: Buybook, str. 240.

4 Marin, L. (1980) *The Semiotics of the Passion Narrative Topics and Figures*, Pittsburgh: The Pickwick Press, p. 234.

каже: „Текст значи *Ткање*. Но, како се ово ткање увек узимало за неки производ, један готов вео, иза којег се држи више или мање скривен смисао (истина), ми сада у овом ткању наглашавамо генеративну идеју да се текст сачињава, израђује вечитим плетењем. Изгубљен у овом ткању – овој текстури – субјект се ослобађа у њему попут паука који се и сам раствара у градитељском излучивању своје мреже.”⁵

Појам *интертекстуалности*, који је шире постао познат захваљујући Јулији Кристевеј (Юлия Кристева), користи се да означи многоструке начине на које је било који литерарни текст сачињен од других текстова, тако што представља понављање или трансформацију претходних текстова, или неизбежно партиципира у свеопштој архиви лингвистичких и литерарних конвенција и процедура које конституишу дискурсе који нам претходе и у оквиру којих смо рођени. По Кристевеј, сваки текст је ’интертекст’ – место интересекције небројених других текстова, због чега сваки текст постоји само кроз релације према другим текстовима. Појам интертекстуалности она уводи у теорију текста развијајући појам дијалогичности текста из теорије књижевности Михаила Бахтина (Михаил Бахтин) и семиологије Фердинанда де Со-сира (Ferdinand de Saussure) који је концепт значења засновао као динамичку везу означитеља и означеног у тексту. На основу тога Кристева закључује: „Сваки текст је мозаик цитата; сваки текст је апсорпција и трансформација другог текста.”⁶

Постструктуралисти су покушали да укажу на то да у тексту не постоји једно јединствено стабилно значење, већ да је сваки процес читања динамичко кретање кроз мрежу различитих текстова и њихових референци: „Значење постаје нешто што постоји између одређеног текста и свих осталих текстова на које упућује и на које се односи, чиме се удаљава од независног текста ка мрежи текстуалних односа. Текст постаје интертекст.”⁷

Текст је јединица која настаје тек у процесу комуницирања. Он није постојана јединица, него је човек сваки пут ствара када употребљава одређен језик у оквиру оне велике целине коју називамо култура. Текст никад не може бити довршен, већ је у константном процесу продукције. Он је, према томе, само функционална и нестална величина.

5 Bart, R. (1975) *Zadovoljstvo u tekstu* (prev. Jovica Aćin), Niš: Gradina, str. 86.

6 Kristeva, J. Word, Dialogue and Novel, in: *The Kristeva Reader*, ed. Moi, T. (1986), New York: Columbia University Press, p. 37.

7 Allen, G. (2006) *Intertextuality*, London: Routledge, p. 1.

Интертекстуалност означава повезаност и умреженост основног текста са другим текстовима, што утиче на начин његовог читања и разумевања: „Интерпретирати текст није дати му (више или мање исправно, више или мање слободно) значење, већ, напротив, проценити која *множина* га конституише. Хајдемо прво да поставимо изглед победоносне множине, неосиромашене било каквим ограничењем репрезентације (или имитације). У овом идеалном тексту, мреже су многе и у међусобној интеракцији, при чему ниједна од њих није у стању да надиђе остале; овај текст је галаксија означитеља, а не структура означених; он нема почетак; он је реверзибилан; приступ до њега имамо кроз више улаза, од којих ниједан не може бити декларисан за главни; кодови које мобилише пружају се *све докле око може да допре*, они су неодредиви (овде значење никад није подређено принципу детерминације, осим бацањем коцке); системи значења могу преузети овај апсолутно плуралан текст, али њихов број никад није затворен, заснован као такав на неограничености језика. Интерпретација коју захтева специфичан текст, у својој плуралности, ни у ком случају није произвољна: она није питање прихватања неких значења, великодушно тврдећи да свако поједино има свој део истине; питање је, противно свакој индиферентности, тврдити сигурно постојање плуралности, које није од истинитог, вероватног, или чак могућег. Ова неопходна тврдња је тешка, јер као што ништа не егзистира изван текста, никад нема ни *целине* текста [...] текст мора симултано бити разликован од своје спољашњости и од свог тоталитета.”⁸

Интертекстуалност је присуство трагова других текстова у једном конкретном тексту; то је начин на који сваки текст постоји јер увек упућује на друге текстове од којих и сам зависи. Појам интертекстуалности указује на то да знак није само у релацији са предметом уместо кога стоји и на који упућује, већ је у релацији и са другим знаковима. На сличан начин, текстови су у много приснијој вези са другим текстовима културе, него што су у вези са 'реалношћу' на коју се односе.

Хипертекст и интертекстуалност

Последњих неколико деценија дошло је до конвергенције савремених критичких теорија и технологије, као веома значајног приближавања између дизајнера компјутерских софтвера и теоретичара књижевности. Они који добро

8 Barthes, R. (1975) *S/Z* (trans. Richard Miller), New York: Hill and Wang, p. 5-6.

познају рад Жака Дерида (Jacques Derrida), Ролана Барта, или Јулије Кристеве, најчешће нису ни чули за Венивар Буша (Vannevar Bush) или Теодора Нелсона (Theodor Nelson), а то важи и обратно, иако све њих повезује истраживање теоријских принципа мултилинеарности, линкова и мрежа⁹, уз напуштање концептуалних система заснованих на идејама центра, маргине, хијерархије или линеарности. Критичке теорије су дале теоријску основу за изучавање феномена хипертекста, а хипертекст као појава нових медија и технологија омогућава тестирање теоријских аспеката и идеја које се односе на текстуалност, наратив, као и на нове улоге које имају аутор и читалац. Идеја хипертекста као нехијерархијског мноштва и слојевитости текста својствена је савременом постструктуралистичком поимању текстуалности. Многи аспекти постструктуралистичке теорије нашли су своје испуњење у хипертексту: отворени текст, 'плутање' означитеља и одгађање значења (симболизовано системом линкова), интертекстуалност, читање као незавршена активност, нелинеарност, смрт аутора и рађање читаоца. Хипертекст је као интертекстуални систем постао место сусрета теоретичара књижевности и инжењера информационих технологија. Могуће је направити паралелу између Бартове идеје смрти аутора и концепта хипертекста, који пружа неограничене могућности колективног ауторства, које више није одређено једним фиксираним извором стваралаштва. Сваки читалац или гледалац може допунити, променити или уредити хипертекст, као и изабрати своју сопствену стазу којом ће се кретати кроз ткиво текста, мењајући му структуру и значење.

У својој књизи *S/Z* Ролан Барт даје опис текстуалности који потпуно одговара ономе што ће касније бити хипертекст – текст састављен од блокова речи (или слика) међусобно повезаних вишеструким везама: „У овом идеалном тексту многе мреже су у интеракцији, при чему ниједна није у могућности да надиђе остале; текст је галаксија означитеља, а не структура означених; он нема почетак; он је реверзибилан; приступамо му кроз више улаза, а да ниједан не можемо декларисати као главни. [...]”¹⁰

9 „Шта је тачно мрежа нових медија? Прост одговор је да је то инфраструктура која повезује компјутере један са другим и низом екстерних уређаја, и зато омогућава корисницима да комуницирају и размењују информације.”, Gane, N. and Beer, D. (2008) *New Media – The Key Concepts*, Oxford: Berg, p. 16.

10 Barthes, R. (1975) *S/Z* (trans. Richard Miller), New York: Hill and Wang, p. 5.

Хипертекст¹¹ је текст приказан на екрану компјутера или сличног електронског средства са хиперлинковима ка другим текстовима којима може непосредно да се приступи. Екран као машина за читање на којој се одређена врста текста реализује сада и овде за појединачног читаоца кроз процес селекције, може бити схваћен као метафора производње текста по постструктуралистичкој теорији. Нове информационе технологије су омогућиле постојање хипертекста као мреже текстуалних елемената и веза. Џорџ Лендоу (George Landow), као један од најзначајнијих теоретичара хипертекста данашњице, компјутерски хипертекст дефинише као информациону технологију која се састоји од појединачних блокова текста (лексија) и електронских линкова који их повезују: „Надовезујући се на дело Венивар Буша, Теодора Нелсона, Дагласа Инглбарта, Ендруја ван Дама, и других пионира теорије и праксе хипертекстуалних система, ову нову информациону технологију дефинишем као текст састављен од лексија (блокова речи, покретних или статичних слика, или звукова) електронски повезаних многоструким путањама, ланцима, или стазама у неограниченој мрежи. Како читаоци могу изабрати различите начине кретања кроз ове целине информација, хипертекст се може описати пре као мултисеквенционално или мултилинеарно него нелинеарно писање. Допустите ми нагласити очигледну чињеницу да је хипертекст информациона технологија у којој нови елемент, веза, игра најважнију улогу, јер све главне практичне, културалне и образовне карактеристике овог медија долазе од чињенице да линковање креира нову врсту повезаности и читаочевог избора.”¹²

У дефиницији учавамо појам лексије који је користио Барт како би одредио најмању могућу јединицу која може бити носилац значења у тексту. Као кључни феномен хипертекста уведен је појам линковања – међусобне референцијације текстуалних јединица, који представља суштинску супротност штампаном тексту. Слично Барту и Мишел Фуко (Michel Foucault) текст види у појмовима мрежа и веза. У *Археологији знања* он истиче да границе књиге никад нису јасно одређене јер постоји неограничен систем референција ка другим књигама, текстовима, или реченицама. На идеју о хипертекст технологији први је дошао 1945. године Венивар Буш, Рузвелтов (Franklin Roosevelt) саветник за науку. Он је увидео да дотадашњи начин складиштења података

11 Етимологија: грч. префикс *υπερ-* 'изнад'; лат. *textus* 'ткање'; хипертекст је текст који превазилази ограничења линеарног текста.

12 Landow, G. Hypertext As Collage-Writing, in: *The Digital Dialectic: New Essays On New Media*, ed. Lunenfeld, P. (1999), London: MIT Press, p. 154.

индексирањем није оптималан, јер људски ум функционише успостављањем асоцијативних, а не класификационих веза: „Човеков ум не функционише на тај начин. Он се служи асоцијацијама. Када ухвати један предмет, он одмах прелази на следећи који је сугерисан асоцијацијом мисли, у складу са некаквом комплексном мрежом путања које формирају ћелије мозга.”¹³ Да би унапредио системе класификације конципирао је *Memex*, машину за обраду података. *Memex* је требало да буде један оперативни систем који би ефикасније оперисао и манипулисао са мноштвом података истовремено. Тај систем за обраду графике и текста би се одликовао способношћу да непосредно и блиско повезује више различитих елемената, тако да се са сваким појединим елементом појављује увек и његова веза са другим.¹⁴ Из идејног концепта *Memex-a* јасна је Бушова визија да читалац током читања текста треба да следи своје индивидуалне путање којима се креће кроз дати текст. Тако читање постаје активан процес који укључује и писање. Такав активни читалац не може више да се задовољи физичком страницом која стоји испред њега, већ има потребу за потпуно новим концептом виртуелног текста.

Од многих сличних покушаја после Буша, треба свакако поменути Теодора Нелсона, који је 1965. године формулисао термин *хипертекст* под којим подразумева несеквенцијално писање – текст који се грана и омогућава избор читаоцу, а најбоље се чита на интерактивном екрану: „Дозволите ми да представим реч ‘хипертекст’ која означава корпус писаних или сликовних материјала међусобно повезаних на такав комплексан начин који није могуће да буде конвенционално презентован или репрезентован на папиру.”¹⁵

Хипертекст је серија текстуалних целина које су међусобно повезане и омогућавају читаоцу да изабере различите правце читања. Његова главна карактеристика је дисконтинуитет, скок, изненадна промена позиције корисника у тексту. То је постало могуће проналаском технологије хиперлинкова – делова документа који могу бити повезани са другим документима. Кликом на хиперлинк, корисник је одмах

13 Bush, V. As We May Think, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London: MIT Press, p. 44.

14 Кључни аспект електронског претраживања је употреба хипертекста. У односу на концепт меморије као складишта из којег се информације извлаче напоље, хипертекст функционише на основу линкова између података.

15 Nelson, T. A File Structure for The Complex, The Changing, and the Indeterminate, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London: MIT Press, p. 144.

повезан са документом на који линк упућује. Нелсон је један од првих истраживача који је схватио могућности употребе хипертекста у хуманистичким дисциплинама, пре свега у теорији књижевности. Конструисао је хипертекстуални систем *Xanadu* имајући у виду такву употребу хипертекста.

Хипертекст постаје једна од основних карактеристика софтверских пакета као што су Мајкрософтов *Windows*, *Mac-ov* оперативни систем, програми за обраду текста (*Word*, *Quark*, *Indesign*, итд.). Најпознатија имплементација хипертекста је свакако на *World Wide Web*-у: „Појава Интернета и *World Wide Web*-а условила је развој хипертекста, који нас директно повезује с другим хипертекстовима са светске мреже. Десио се прелаз с материјалног на виртуелни текст. Хипертекст је интерактивна енциклопедија у којој се с једног текста може мултимедијалним путем прећи на друге текстове, снимке, фотографије, табеле, филмове и музику. Тај пример убедљиво показује да су границе текста постале у високом степену пропустљиве. Сваки текст постоји у широком пољу других текстова, у најразличитијим жанровима и форматима у којима се појављује. Не постоји текст као изолована јединица за себе.”¹⁶

Као што је познато, све што иде преко мреже прави се у *HTML (HyperText Markup Language)* формату, а све комуникације се обављају путем *http (HyperText Transfer Protocol)* веза. Оно што зовемо *Интернет* није ништа друго до један огроман хипертекст. Начин мишљења, читања и писања својствен хипертексту заправо је начин мишљења и перципирања инхерентан самој технологији којој припада: „Хипертекст и хипермедија увек егзистирају као виртуелни, а не физички текстови. Све до појаве дигиталне компјутеризације, сви писани текстови су се састојали од физичких ознака на физичким површинама. За разлику од њих, дигиталне речи и слике имају форму семиотичких кодова, и ова фундаментална чињеница указује на главне квалитете дигиталних информационих технологија: (1) виртуелност, (2) флуидност, (3) адаптабилност, (4) отвореност (или постојање без граница), (5) способност процесуирања, (6) неограничена могућност умножавања, (7) брзина кретања, (8) способност умрежавања.”¹⁷

Хипертекст је карактеристичан и парадигматичан за читаво информатичко поље нових технологија. Гледано из

16 Maširević, Lj. *Kultura intertekstualnosti, Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*, br. 11-12, (2007), Beograd, str. 428.

17 Landow, G. *Hypertext As Collage-Writing*, in: *The Digital Dialectic: New Essays On New Media*, ed. Lunenfeld, P. (1999), London: MIT Press, p. 166.

перспективе компјутерске науке хипертекст је *метод обраде података*, који омогућава нов начин директног приступа подацима. Истовремено хипертекст је и *репрезентациона шема*, нека врста семантичке мреже. Коначно, хипертекст је и *интерфејс модалитет* који у себе укључује 'контролну дугмад' коју корисник може арбитрарно поставити у садржајни материјал.

Компјутерска технологија је јединствена појава у историји медија: то је први систем дисеминације који нуди корисницима могућност да креирају, дистрибуирају, примају и конзумирају аудио-визуелни садржај у оквиру јединственог система. Поред директног приступа различитим линкованим текстовима могуће је и самостално тражење текстуалних веза које нису сугерисане, промена врсте и величине фонта, постављање неколико текстова паралелно, непосредан приступ фуснотама, као и непрекидно додавање коментара читалаца.

Виртуелност дигиталног текста ускладиштеног у меморији компјутера чини га различитим од текста у 'физичкој' манифестацији.¹⁸ Хипертекст не поседује више физичку стабилност штампаних текстова: „Дигитални текст је флуидан јер узимајући форму кодова, увек може бити реконфигуриран, реформатизован, или поново писан. Зато је дигитални текст неограничено прилагодљив различитим потребама и начинима коришћења, и како се састоји од кодова које други кодови могу претраживати, реаранжирати и на друге начине манипулисати њиме, дигитални текст је увек отворен, неограничен, незавршен и незавршљив, способан за неограничено проширивање.”¹⁹

Могућност репродукције дигиталног текста без мењања оригиналног кода или утицаја на њега омогућава му велику покретљивост, а постојање електронских веза омогућава спајање различитих текстова (или лексија) директним везама. На тај начин, дигиталност је била технолошки предуслов хипертекстуалности.

18 „Системи папира имају озбиљна ограничења било за организацију било за презентацију идеја. Књига никад није перфектно прилагођена читаоцу, једном је досадно, а други је збуњен читањем истих страница. Ниједан систем папира не може се прилагодити интересовањима или потребама појединачног читаоца или студента.”, Nelson, T. A File Structure for The Complex, The Changing, and the Indeterminate, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London: MIT Press, p. 143.

19 Landow, G. Hypertext As Collage-Writing, in: *The Digital Dialectic: New Essays On New Media*, ed. Lunenfeld, P. (1999), London: MIT Press, p. 166.

Интертекстуалним приступом прекида се класично доживљавање текста као линеарне целине. Линеарно и хијерархијско организовање информација никад није било у складу са потребама корисника тих информација. Традиционални текст обавезује да се параграфи пишу и читају по линеарној сукцесији. Вековима су писари и писци, а касније штампари и издавачи, смишљали разна средства како би повећали брзину приступа жељеним информацијама. Када је потребно гранање у мисаоном и текстуалном току, користе се засебне обележене странице, парентетички коментари, додају се фусноте, референце (типа „види главу 5”), индекси, библиографске референце. Међутим, све то није обезбедило жељени ниво прецизности и брзине приступа подацима. Појава хипертекста редефинисала је и репозиционирала многе појмове наслеђене из традиционалне теорије текста ’гутенберговске цивилизације’ штампане речи. Хипертекст омогућава писцу да лако прави жељене референце, а читаоцима да сами одлуче о томе које ће везе следити и којим редоследом. Хипертекст не намеће стриктну одлуку о томе да ли једна идеја припада мисаоном току одређеног текста или је изван њега. Одмах пада у очи карактеристика нелинеарности која за последицу има разлабављивање хијерархије својствене класичном линеарном тексту:

„Нелинеарни текст је објекат вербалне комуникације који не представља фиксирану секвенцу слова, речи и реченица, већ објекат у коме се речи или секвенце речи могу разликовати од читања до читања због облика, конвенција, или механизма текста.”²⁰

Увођење мноштва веза у сам текст, у његову ’унутрашњост’, а самим тим и изношење те унутрашњости у његову ’спољашњост’, иако представља антихијерархијски принцип, не нарушава функционалност текста. Линеарност се преокреће и трансформише у мрежу значења, која су сада арбитрарно повезана и поређана, чиме је могућност само једног повлашћеног значења сасвим пољуљана. Линеарни текст се претвара у мрежу нудећи мноштво уместо једног јединог поретка параграфа и страница. Уместо стриктне субординације, имамо стазе које ткају свој пут кроз текстуални простор. Разлика између класичног текста и хипертекста може сажето да се исказе серијом опречних појмова: линеарна организација/просторна организација; ауторитет аутора/слобода читаоца; предетерминисано значење/произведено значење; центрирана структура/децентрирана структура;

20 Aarseth, E. Nonlinearity and Literary Theory, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London: MIT Press, p. 762.

линијско гранање (хијерархија)/слободно гранање (ризом); читање одређено циљем/читање одређено радозналошћу; рад/игра; јединство/диверзитет; ред/хаос; монологизам/хетероглосија, дијалогизам; континуитет/дисконтинуитет, скокови; секвенцијалност/паралелизам; солидност/флуидност; статична репрезентација/динамичка симулација.

Укидањем јединствености и неизменљивости текста, као и променом начина читања који читаоцу омогућава много већу покретљивост, превазиђена је некадашња непремостива разлика између аутора и читаоца. Читалац више није само пасивни прималац и конзумент текста, већ и његов активни стваралац. Суштински потенцијал хипертекста лежи у мноштву аутора. Другим речима, ако хипертекст редефинише функцију аутора на радикалан начин постструктуралистичке теорије 'смрти аутора', онда то не значи одсуство или непостојање аутора, већ присуство њиховог мноштва. То није непостојање некога ко пише, додаје или мења текстове, већ непостојање ауторитета који има потпуну контролу или властништво над било којим појединачним текстом. У односу на штампане текстове, моћ аутора је пренесена на читаоца који активно може да интервенише на текстовима које чита. Нестанком линеарности читања и могућношћу да се на *Интернету* допуни или измени текст који је поставио неко други (на пример електронска енциклопедија *Wikipedia*), изгубиле су се границе између аутора и читаоца. Већ је Барт указао на продуктивност читаоца. Постструктуралистички теоретичари тврде да је текст отворен процес због чега читање никад није секвенцијално. Читаоци се не крећу од речи до речи, од реда до реда, или од стране до стране док читају текст. Они заправо изводе текст у датом референцијалном оквиру стварајући вишеструке везе и асоцијације током читања.²¹

Компјутерска технологија је више него икада редефинисала однос аутора и читаоца, писања и читања. Хипертекст непрекидно децентрира текстуални систем производећи активног читаоца. Једна од основних карактеристика

21 Постструктуралисти су одбијали становиште по коме би било појединци, било аутор у традиционалном смислу тог појма, било поједини читаоци, имали супериорну улогу у креирању једног значења текста у односу на било које друго: „Текст је оно што се ослобађа из дела и он је радикално плуралан, при чему Барт наглашава да та плуралност не значи да текст има неколико значења, што би се svelo на текстуалну двосмисленост. Двосмисленост је увек разрешива, јер је сваки смисао, односно свако значење могуће идентификовати. Плуралност значења, с друге стране, код Барта је неразрешива и непрекидна игра означајућих, који стално воде до других означених.”, Uspenski, I. (2010) *Rekonceptualizacija teorije čitanja internet formi*, doktorska disertacija, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, str. 94.

хипертекста је да се састоји од целина повезаних текстова који немају јединствену осу организације. Хипертекст омогућава читаоцу да изабере свој сопствени центар интересовања док чита текст. То у пракси значи да читалац није ограничен никаквом претходно успостављеном организацијом или хијерархијом. Аутор креира мапу текста са изменљивим трасама и различитим опцијама; читаоци сами састављају текст бирајући пут којим ће да се крећу кроз њега креирајући тако своју сопствену верзију текста. Како процес читања није секвенцијалан, аутор само донекле може предвиђати коју линију читања ће читаоци следити. Аутор и читалац хипертекста постају сарадници у мапирању жељених текстуалних компоненти.

Иако је у теорији интертекстуалности постојала снажна тенденција одупирања свакој хијерархизацији, ипак је у основи постојало 'дело' као базична материјална појавност унутар кога се множе текстови. Интертекстуалност као структурална анализа текста у односу на веће системе означитељских пракси једног друштва преусмерава пажњу са тријаде конституисане аутором, делом и традицијом, на текст, дискурс и културу. 'Дело' је текстуални корпус са којим је читалац у непосредној интеракцији, док се интертекстуални процес посредно евоцира у уму читаоца. Код хипертекста није могуће одредити јасну разлику између примарног и евоцираног текста, јер читалац може било коју страницу да изабере за своју полазну тачку.

Идеја хипертекста редефинисала је улогу структуре, као и однос центра и маргине. Сваки текст је истовремено и центар и периферија. Нема више привилегованог текста који би искључиво вршио функцију центра и тежишта. Напуштање концепције засноване на идејама центра, маргине, хијерархије и линеарности, довела је до праксе мултилинеарности, интерсекције, линкова и мрежа.

Закључак

Као генератор различитих могућих интерпретација и искустава, текст је увек био виртуелни објекат. Сусрет критичких теорија и технологије нових медија није произвео виртуелни текст, већ га је само подигао на виши ниво хипертекста. Концепт интерактивности сада је присутан не само као однос читаоца и текста у процесу производње значења, већ и као физичка промена текста током његовог читања.

Развој технологије нових медија довео је до великог приближавања и преплитања теорије интертекстуалности и хипертекста. Присуство вишеструких праваца читања

текста креирало је *писљив текст* који су лингвисти претпоставили *читљивом тексту* чиме је додатно ограничен ауторитет Аутора. Смрт Аутора²² је допринела промоцији Читаоца који сам одређује у ком правцу ће да се одвија читање и који истовремено активно 'пише' свој сопствени текст кроз процес доношења одлука које хипертекст од њега захтева: „Електронски повезане целине већ имају значајан утицај на то како размишљамо о читању и писању са нагласком на позицији речи у контекстуалном и референцијалном оквиру. Као електронски повезан, нелинеарни текст, хипертекст истовремено остварује и тестира аспекте постмодерних критичких теорија, посебно оних које се тичу текстуалности, наратива и улога или функција читаоца и писца. Са својим мрежама повезаних текстуалних сегмената и сплетовима измењивих стаза, хипертекст фаворизује плуралитет дискурса и замагљује границе између читаоца и писца.”²³

Са хипертекстом је превазиђена постојаност и физичка издвојеност штампаног текста. Померена је граница између онога што је 'унутра' и 'споља', између 'центра' и 'периферије'. Децентрирање текста о коме су писали Дерида или Алтисер (Louis Althusser), битна је карактеристика хипертекста који 'центар' измешта из стабилних и хијерархизованих структура ка читаочевим сопственим интересовањима и потребама. У средишту хипертекста нашао се читалац, а не аутор. На тај начин су нове и револуционарне критичке теорије о писцу, тексту и читаоцу, формулисане пре више деценија, нашле практичну примену и потврду у дигитализованом простору нових медија.

ЛИТЕРАТУРА:

Aarseth, E. Nonlinearity and Literary Theory, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London.

Allen, G. (2006) *Intertextuality*, London: Routledge.

Bart, R. Od djela do teksta, u: *Suvremene književne teorije*, ured.

Beker, M. (1986), Zagreb: SNL.

Bart, R. (1975) *Zadovoljstvo u tekstu* (prev. Jovica Aćin), Niš: Gradina.

Barthes, R. (1975) *S/Z* (trans. Richard Miller), New York: Hill and Wang.

22 У чувеној синтагми 'Смрт аутора' Ролан Барт није мислио да негира човека као неопходну карику у ланцу настанка једног текста. Оно што је он довео у питање је валидност 'функције' или 'улоге' додељене аутору као некоме ко својом индивидуалном иницијативом и интенцијом одређује форму и значење текста.

23 Paul, C. (2008) *Digital Art*, London: Thames & Hudson, p. 189-190.

Belsej, K. Konstruiranje subjekta – dekonstruiranje teksta, u: *Nova čitanja – Poststrukturalistička čitanka*, ured. Lešić, Z. (2003), Sarajevo: Buybook.

Bush, V. As We May Think, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London: MIT Press.

Gane, N. and Beer, D. (2008) *New Media – The Key Concepts*, Oxford: Berg.

Kristeva, J. Word, Dialogue and Novel, in: *The Kristeva Reader*, ed. Moi, T. (1986), New York: Columbia University Press.

Landow, G. Hypertext As Collage-Writing, in: *The Digital Dialectic: New Essays On New Media*, ed. Lunenfeld, P. (1999), London: MIT Press.

Marin, L. (1980) *The Semiotics of the Passion Narrative Topics and Figures*, Pittsburgh: The Pickwick Press.

Maširević, Lj. Kultura intertekstualnosti, u: *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*, br. 11-12, (2007), Beograd.

Nelson, T. A File Structure for The Complex, The Changing, and the Indeterminate, in: *The New Media Reader*, eds. Wardip-Fruin, N. and Montfort, N. (2003), London: MIT Press.

Paul, C. (2008) *Digital Art*, London: Thames & Hudson

Uspenski, I. (2010) *Rekonceptualizacija teorije čitanja internet formi*, doktorska disertacija, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd.

Milan Radovanović
Alfa University, Academy of Arts, Belgrade

THEORY OF THE TEXT AND THE NEW MEDIA

Abstract

As a generator of different possible interpretations and experience, a text has always been a virtual object. Convergence of critical theory and new media technologies has not produced a virtual text, but has only raised it to a higher level of the hypertext. The concept of interactivity is present not only as a relation between the reader and the text in the process of producing a meaning, but also as a physical change of the text during reading. Development of new media technologies has led to a large convergence and overlapping theory of intertextuality and hypertext. With hypertext it is possible to overcome resistance and physical detachment of the printed text. The boundary is moved between what is 'inside' and 'outside', to what is between the 'center' and the 'periphery'. Decentralizing of the text is an important characteristic of the hypertext as the 'center' moves from a stable and hierarchized structure to the reader's own interests and needs. In the center of the hypertext there is the reader, not the author. In this way, the new and revolutionary critical theories of the author, text and the reader, formulated decades ago, have found practical application and confirmation in the digitized area of the new media.

Key words: *text, intertextuality, hypertext, hyperlink, new media*